

Öppen tillgång till forskningspublikationer. Delpolicy för öppen tillgång till samlingsverk och monografier

Version 2.0

Innehåll

Strategiska principer och ansvar för förverkligande av dem	3
Delpolicy: Öppen tillgång till samlingsverk och monografier	3
Definitioner	6
Mål och åtgärder	6
Delpolicyns risker	8
Sammanfattning	8
Ordlista	8
Källor	10
Bilaga 1: Arbetsgrupp	12

Strategiska principer och ansvar för förverkligande av dem

Princip 1: Alla forskare har en likvärdig möjlighet att publicera sin forskning och göra den öppet tillgänglig om de så önskar, oberoende av forskningsområde, finansieringsunderlag eller karriärskede.

Uppföljning: Uppföljningsmodellen för öppen vetenskap och forskning

Förverkligande: Forskningsorganisationerna och -finansiärerna säkerställer att alla forskare som är affilierade till eller finansierade av respektive organisation har likvärdiga möjligheter till publicering med öppen tillgång oavsett forskningsområde, karriärskede eller finansiering av forskningsprojekt.

Princip 2: Vid utvärdering av vetenskapliga publikationer bedöms enskilda forskningspublikationers kvalitet och öppen tillgång skilt för sig

En vetenskaplig publikations utgivningskanal eller kanalens öppenhet har ingen betydelse vid bedömning av kvaliteten på publikationens innehåll.¹ De finländska högskolorna har i stor utsträckning förbundit sig att följa den internationella [DORA-deklarationen](#) och [CoARA-avtalet](#).² I dessa betonas att bedömningen av en publikations vetenskapliga kvalitet i första hand ska grunda sig på en granskning av dess vetenskapliga innehåll. Ansvarsfull bibliometri kan också användas som stöd för helhetsbedömningen.³

Delpolicy: Öppen tillgång till samlingsverk och monografier

Delpolicyn för öppen tillgång till samlingsverk och monografier är en del av Policyn för öppen tillgång till forskningspublikationer. Den första versionen av [Delpolicyn för öppen tillgång till journal- och konferensartiklar](#) publicerades 2019, och arbetet med att uppdatera den inleds i slutet av 2024. [Delpolicyn för öppen tillgång till lärdomsprov](#) publicerades sommaren 2024. Denna delpolicy för samlingsverk och monografier har utarbetats enligt policyarbetets allmänna strukturer och med hänsyn till forskarens frihet. För att målen i denna policy ska kunna uppnås och de åtgärder som beskrivs ska genomföras krävs en hållbar finansieringsmodell för publicering med öppen tillgång.

¹ JUFO:s styrgrupp har på motsvarande sätt konstaterat att öppenhet inte är ett kriterium eller en indikator för utvärdering av publikationskanalernas vetenskapliga *kvalitet*, men öppen tillgång till publikationer anses öka forskningsresultatets *tillgänglighet* och därmed vetenskapens *genomslagskraft*.

² <https://sfdora.org/read/read-the-declaration-swedish/> samt <https://coara.eu/agreement/the-agreement-full-text/>. Se också Nationell rekommendation för ansvarsfull utvärdering, <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995275>.

³ <https://avointiede.fi/sites/default/files/2020-09/Kansallinen-suositus-julkaisumetriikan-vastuullisesta-kaytosta-03092020.pdf> (på finska).

Bilden nedan beskriver den inbördes relationen mellan dokument som producerats inom Samordningen av öppen vetenskap och forskning. Den klargör relationen mellan denna delpolicy och andra dokument gällande öppen vetenskap.

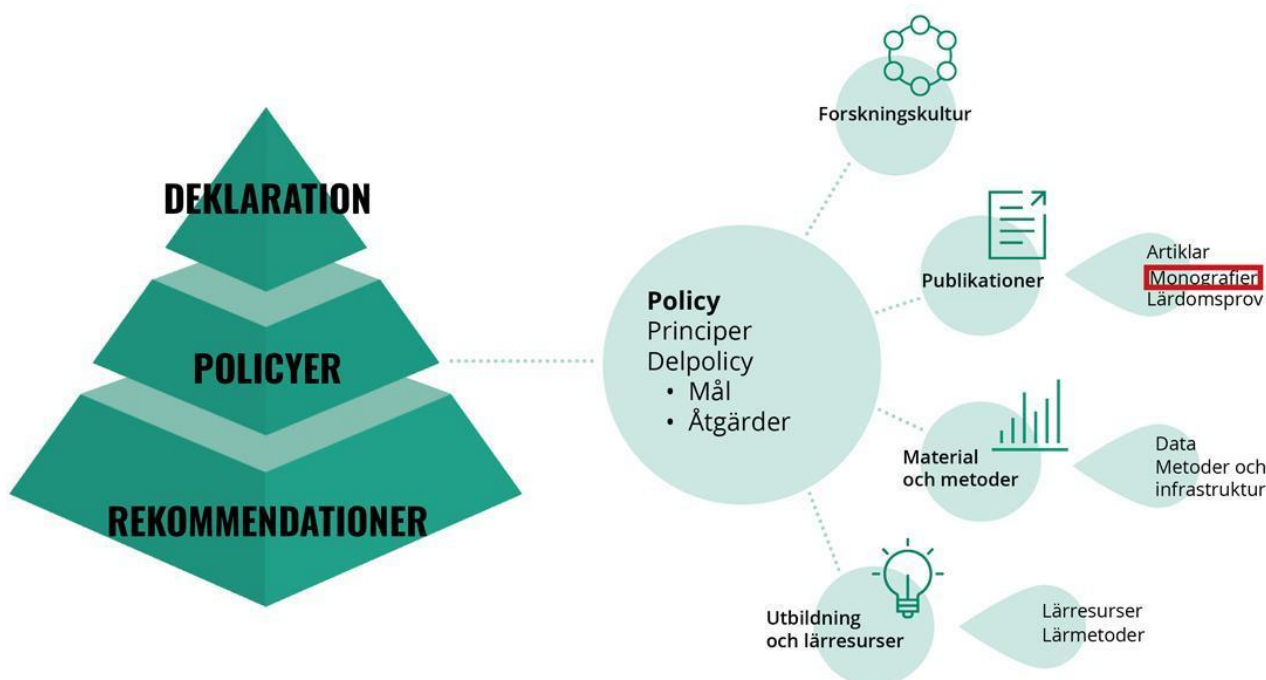

Bild 1. De inbördes relationerna mellan dokument som producerats inom Samordningen av öppen vetenskap och forskning

Utgivningen av vetenskapliga böcker och artiklar i antologier med öppen tillgång har utvecklats mycket långsammare än utgivningen av tidskriftsartiklar, både internationellt och nationellt. Det finns flera orsaker till detta, varav den främsta är den annorlunda produktions- och publiceringsprocessen för vetenskaplig bokutgivning. Det är, åtminstone ur förläggarens synvinkel, en betydligt dyrare och mer komplex helhet än vad som gäller för vetenskapliga tidskrifter. Dessutom inverkar vetenskapliga böckers livscykel såväl som livscykeln för kommersiell användning. I detta sammanhang är det värt att notera att inhemska förlag har mycket varierande resurser, och de befinner sig i en annan position än internationella aktörer som strävar efter vinst.

I synnerhet i Europa har det åtminstone sedan 2010-talet förts en omfattande diskussion om att förbättra den öppna tillgången till vetenskapliga böcker, men våren 2024 har endast ett fåtal rekommendationer för att främja böckers öppenhet publicerats. [COAlition S](https://www.coalition-s.org/), en internationell sammanslutning för forskningsfinansiärer, publicerade sin rekommendation [Plan S](https://www.coalition-s.org/coalition-s-statement-on-open-access-for-academic-books/) om vetenskapliga böcker den 2.9.2021.⁴ Också vissa stora forskningsfinansiärer, såsom [Bill & Melinda Gates Foundation](https://www.gatesfoundation.org/about/policies-and-resources/open-access-policy) och [UK Research and Innovation](https://www.ukri.org/publications/ukri-open-access-policy/uk-research-and-innovation-open-access-policy/), har breddat sina öppenhetskrav till att omfatta artiklar i samlingsverk samt monografier.⁵ Mer specifika

⁴ <https://www.coalition-s.org/>,

<https://www.coalition-s.org/coalition-s-statement-on-open-access-for-academic-books/>.

⁵ <https://www.gatesfoundation.org/about/policies-and-resources/open-access-policy>,

<https://www.ukri.org/publications/ukri-open-access-policy/uk-research-and-innovation-open-access-policy/>.

nationella program eller strategier för att utveckla vetenskapliga böckers öppenhet har utarbetats i åtminstone [Frankrike](#), [Schweiz](#), [Österrike](#) och [Nederländerna](#).⁶ Gemensamt för ovanstående rekommendationer är att de alla inkluderar finansiering för att täcka kostnaderna specifikt för öppen tillgång till böcker.

Parallellt med kravet på öppen tillgång till vetenskapliga böcker och artiklar i samlingsverk har debatten om bibliodiversitet, mångfald och flerspråkighet i vetenskaplig publicering tagit fart. Den vetenskapliga bokens betydelse som verktyg för vetenskaplig kommunikation har kommit att värdesättas, i synnerhet som skapare av kulturell mening och som bevarare av nationella språk och nationell identitet. I [Helsingfors-initiativet för flerspråkighet i vetenskaplig kommunikation](#) heter det att infrastrukturerna för vetenskaplig kommunikation på de nationella språken är sköra. Enligt initiativet bör dessa infrastrukturer värnas också i den öppna tillgångens värld.⁷

I den finländska infrastrukturen för vetenskaplig kommunikation spelar finländska vetenskapliga förlag och utgivare en central roll. För att denna inhemska infrastruktur ska förbli livskraftig behöver också Finland finansieringsmodeller som möjliggör bokutgivning med öppen tillgång.

Öppen vetenskap har stora samhälleliga konsekvenser (se t.ex. [Vad är öppen vetenskap? \(länk på finska\)](#)). Öppet tillgängliga vetenskapliga verk läses och citeras i större utsträckning än avgiftsbelagda publikationer, både inom och utanför den akademiska världen.⁸ I USA görs till och med mer än hälften av alla nedladdningar av forskningsartiklar med öppen tillgång utanför akademisk forskning och utbildning.⁹

Bred öppen tillgång till vetenskapliga böcker och artiklar i samlingsverk påverkar det sätt på vilket vetenskap och forskning bedrivs: öppet tillgängliga digitala vetenskapliga böcker möjliggör informationssökning och analys som baserar sig på textutvinning. Öppenhet inom vetenskap och forskning samt hos forskningsresultat gör det möjligt att verifiera och reproducera forskning och är därför en viktig grundläggande princip som påverkar vetenskapens och forskningens kvalitet och genomslagskraft.¹⁰

Våren 2024 är utgivning av vetenskapliga böcker och samlingsverk med öppen tillgång fortfarande en fragmenterad och mindre etablerad helhet. Forskningssamfundet letar efter lösningar för att skapa tillräckligt stabila verksamhetsmodeller. Ett bra exempel på en fungerande tjänst är [Edition.fi](#), en tjänst för redigering och publicering av vetenskapliga böcker som drivs av Vetenskapliga samfundens delegation.

⁶ Frankrike: <https://www.ouvrirlascience.fr/second-national-plan-for-open-science-npos/>, Schweiz: <https://oa100.snf.ch/en/funding/guidelines/>, Österrike: <https://www.fwf.ac.at/en/about-us/what-we-do/open-science/open-access-policy>, Nederländerna: <https://www.nwo.nl/en/open-access-publishing>.

⁷ <https://www.helsinki-initiative.org/sv>. Se också Pölönen (2021) <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021121661234>.

⁸ Se Emery et al. (2017), <https://www.springernature.com/gp/open-research/journals-books/books/the-oa-effect>.

⁹ Se Hicks et al. (2022), <https://doi.org/10.1073/pnas.2107760119>.

¹⁰ Agreement on Reforming Research Assessment 2022, <https://scienceeurope.org/our-resources/agreement-reforming-research-assessment/>.

Definitioner

Delpolicyn för samlingsverk och monografier gäller inhemska och internationella referentgranskade vetenskapliga artiklar i samlingsverk samt monografier (nuvarande publikationstyp **A3**, del av en bok eller ett annat samlingsverk, samt nuvarande publikationstyp **C1**, separat utgivet vetenskapligt verk, i UKM:s publikationsdatainsamling), vars korresponderande författare¹¹ (corresponding author) arbetar vid eller är affilierad till en finländsk forskningsorganisation, eller har finansiering från en finländsk forskningsfinansiär.¹² Med forskare avses i denna policy en forskare som är anställd vid eller affilierad till en finländsk forskningsorganisation eller en forskare som bedriver forskning med finansiering från en finländsk forskningsfinansiär.

Med omedelbar öppen tillgång avses att en referentgranskad¹³ version av en artikel eller bok publiceras med öppen tillgång i utgivarens/förläggarens kanal. Parallellpublicering är möjligt i forskarens/forskningsorganisationens kanal enligt förläggarnas villkor, men då är det inte nödvändigtvis fråga om omedelbar öppen tillgång. Omedelbar öppen tillgång innebär inga direkta ställningstaganden gällande rättigheter till återanvändning av en publikation, utan dessa fastställs separat.

Mål och åtgärder

Mål 1: Det finländska forskningssamfundet strävar efter att säkerställa att alla nya vetenskapliga monografier samt artiklar i samlingsverk är omedelbart öppet tillgängliga senast år 2030.

Åtgärder

- A. Vid direkta avtalsförhandlingar med förlag strävar forskningsorganisationerna efter att uppnå omedelbar öppen tillgång till monografier samt artiklar i samlingsverk.
- B. Forskningsorganisationerna kan godkänna skäliga avgifter som garanterar omedelbar öppen tillgång till monografier samt artiklar i samlingsverk i fall då det inte finns något separat avtal med utgivaren.
- C. Forskningsorganisationerna och utgivarna möjliggör parallellpublicering i sina egna eller andras publikationsarkiv. Parallellpublicering sker enligt förläggarnas villkor.

¹¹ Man bör komma överens om rollen som korresponderande författare i enlighet med rekommendationerna [Att komma överens om upphovsmannaskapet till vetenskapliga publikationer](#), som tagits fram av Forskningsetiska delegationen (TENK). Forskare som medverkar i internationella samprojekt, arbetar i finländska forskningsorganisationer eller är affilierade till dessa uppmuntras dock aktivt att eftersträva rollen som korresponderande författare och på så sätt också främja målen för öppen vetenskap.

¹² När det gäller uppgifterna om öppenhet i UKM:s insamling av publikationsdata är det värt att notera att de inbegriper alla publikationer med upphovspersoner som arbetar som forskare i de organisationer som omfattas av rapporteringen.

¹³ Preprints, dvs. icke-referentgranskade manuskript som publicerats i en offentligt tillgänglig databas, uppfyller för närvarande inte definitionerna på öppenhet. Publikationer i internationella publikationsarkiv uppfyller definitionerna på öppenhet efter referentgranskning.

Genom detta eftersträvas öppen tillgång i de fall då det inte varit möjligt att publicera monografier eller artiklar i samlingsverk med öppen tillgång till en skälig kostnad.

- a. Parallellpublicering möjliggör också digital långtidstillgång och digitalt långtidsbevarande i nationella system för digitalt långtidsbevarande.
 - b. Parallellpublicering säkerställer en publikations digitala långtidstillgång, och därför rekommenderas parallellpublicering av alla publikationer enligt förläggarnas villkor, oberoende av hur öppen tillgång ursprungligen uppnåts.
- D. Senast 2028 gör forskningsfinansiärer det möjligt att i finansiering inkludera kostnader för öppen tillgång till monografier samt artiklar i samlingsverk.
- E. Forskningsorganisationer och forskningsfinansiärer strävar efter att kanalisera finansiering för att säkra öppen vetenskap till utveckling av hållbara öppna publiceringskanaler, omställning av befintliga publiceringskanaler till öppen tillgång på ett hållbart sätt samt stöd för etablering av redan öppna kanaler.
- F. Den nationella samordningen av öppen vetenskap och forskning sörjer för att forskningssamfundet utvecklar hållbara modeller för publicering med öppen tillgång.

Mål 2: Totalkostnaderna för vetenskapliga publikationskanaler och publikationer är transparenta och offentliga.

Åtgärder

- A. Forskningsorganisationerna följer upp publiceringsavgifterna för öppet tillgängliga böcker samt artiklar i samlingsverk och rapporterar dem i tjänsten OpenAPC. Totalkostnaderna följs upp i samband med den nationella uppföljningen av öppen vetenskap och forskning.
- B. Forskningsorganisationer eftersträvar avtalsvillkor med utgivare som gör det möjligt att publicera prisuppgifter.
- C. Kostnadsstrukturerna för vetenskapliga publikationer och publikationskanaler är transparenta och offentliga.

Mål 3: Senast år 2028 har forskningssamfundet skapat en hållbar finansieringsmodell som säkerställer omedelbar öppen tillgång till monografier och samlingsverk.

Åtgärder

1. Den nationella samordningen av öppen vetenskap och forskning sörjer för att forskningssamfundet utvecklar hållbara finansieringsmekanismer som garanterar att vetenskaplig bokutgivning på de inhemska språken är möjligt också i fortsättningen.

Delpolicyns risker

De risker som är förknippade med målen och åtgärderna i denna delpolicy beskrivs i [den allmänna riskanalys för policyarbete \(på finska\)](#) som tagits fram av Samordningen för öppen vetenskap och forskning.¹⁴

Sammanfattning

Utvecklingen av och kraven på öppen tillgång i bokutgivning kan betraktas ur två olika perspektiv beroende på om boken ges ut i Finland eller av ett utländskt förlag. Finland har en stark tradition av inhemsk vetenskaplig bokutgivning, och det är avgörande för bibliodiversiteten att denna tradition upprätthålls och att dess villkor tryggas på lång sikt. Detta kräver hållbara lösningar av hela forskningssamfundet. Parallellt med krav på öppen tillgång bör forskningsfinansiärer och -organisationer skapa finansieringslösningar som stöder hela den öppna publiceringens infrastruktur. Samtidigt måste förlag och utgivare bygga upp nya verksamhetsmodeller som möjliggör öppen tillgång.

Möjligheterna att publicera böcker med öppen tillgång utomlands beror till stor del på det valda förlagets verksamhetsmodeller och -principer. Även här är det ofta en fråga om finansiering av öppenhet. Med tanke på utvecklingen av hållbar öppen tillgång till vetenskapliga böcker är det avgörande vilken typ av framtid forskningssamfundet stöder. Styr finansieringen mot den typ av traditionell öppenhet som är bekant från transformativa avtal och hybridmodeller, eller stöds nya infrastrukturer för öppen publicering som utvecklats eller är under utveckling och som skapar en ny värld av öppen bokpublicering? Det är alltså en fråga om fördelning av medel.

Ordlista

Vetenskapstermbankens definitioner har använts som stöd för ordlistans definitioner.

ESAC

Efficiency and Standards for Article Charges. Internationell infrastruktur som upprätthåller information om kostnader för öppen publicering och tillhörande avtal.

Långtidstillgång

Att säkerställa att ett material förblir förståeligt och att vidta nödvändiga åtgärder för att bevara det, så att det kan användas och förstås även i framtiden.

Monografi

En vetenskaplig bok som referentgranskats och publicerats av en utgivare; uppfyller definitionen på en vetenskaplig bok. Boken har ett ISBN-nummer.

¹⁴

<https://docs.google.com/spreadsheets/d/1vsRYD5WFgWm-SW-VwcEVbTh-iJU7uOgm/edit?usp=sharing&ouid=115438037927881023520&rtpof=true&sd=true> (på finska)

Parallellpublicering

En publikation eller ett utkast som godkänts för publicering lagras öppet tillgänglig(t) i ett publikationsarkiv som är oberoende av den ursprungliga utgivaren.

Publikation

Forskningsoutput som utkommit i en publiceringskanal.

Publiceringskanal

Ett medium som gör en publikation tillgänglig för läsare. För att en publikation ska kunna utkomma i kanalen måste kanalens innehavare fatta ett utgivningsbeslut.

Samlingsverk

En redigerad vetenskaplig bok som består av artiklar av flera författare. Ett samlingsverk har i allmänhet en eller flera redaktörer som ansvarar för urval och sammanställning av material. Boken har ett ISBN-nummer.

Öppen tillgång

En publikation kan läsas, skrivas ut och kopieras i sin helhet gratis via internet för åtminstone icke-kommersiellt bruk.

Källor

Agreement on Reforming Research Assessment. Science Europe, the European University Association & Karen Stroobants, 2022.

<https://scienceeurope.org/our-resources/agreement-reforming-research-assessment/>

Bill & Melinda Gates Foundation. Open Access policy.

<https://www.gatesfoundation.org/about/policies-and-resources/open-access-policy> (Hämtad 11.6.2024).

Coalition for Advancing Research Assessment (2022). Agreement on Reforming Research Assessment. <https://coara.eu/agreement/the-agreement-full-text/> (Hämtad 26.6.2024).

cOAlition S (2021). cOAlition S statement on Open Access for academic books.

<https://www.coalition-s.org/coalition-s-statement-on-open-access-for-academic-books/>

The Dutch Research Council. Open Access Publishing.

<https://www.nwo.nl/en/open-access-publishing> (Hämtad 11.6.2024)

Emery, C., Lucraft, M., Morka, A. & Pyne, R (2017). The OA effect: How does open access affect the usage of scholarly books?

<https://www.springernature.com/gp/open-research/journals-books/books/the-oa-effect>

Fathallah, J. 2022. Open Access Monographs: Myths, Truths and Implications in the Wake of UKRI Open Access policy. *LIBER QUARTERLY*, Jan. 2022. DOI:

<https://doi.org/10.53377/lq.11068>

Hicks, D., Zullo, M., Doshi, A., & Asensio, O. (2022). Widespread use of National Academies consensus reports by the American public. *PNAS*, feb. 22, 2022.

<https://doi.org/10.1073/pnas.2107760119>.

Ministry for Higher Education and Research (2021). Second French Plan for Open Science.

<https://www.ouvrirlascience.fr/second-national-plan-for-open-science-npos/> (Hämtad 11.6.2024).

Pölönen, J. (2021). Kansalliset julkaisukanavat mahdollistavat tiedejulkaisemisen kotimaisilla kielillä. Tietolinja (2021) : 2. <https://urn.fi/URN:NBN:fi-fe2021121661234>.

Samordningen av öppen vetenskap och forskning, Vetenskapliga samfundens delegation (2019). Öppen tillgång till forskningspublikationer Forskarsamfundets nationella policy och åtgärdsprogram 2020–2025: Delpolicy för öppen tillgång till journal- och konferensartiklar.

<https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995336>.

Samordningen av öppen vetenskap och forskning, Vetenskapliga samfundens delegation (2020). ÖGod praxis inom utvärdering av forskare. Nationell rekommendation för ansvarsfull utvärdering. <https://doi.org/10.23847/isbn.9789525995275>.

Swiss National Science Foundation. Funding Guidelines.

<https://oa100.snf.ch/en/funding/guidelines/> (Hämtad 11.6.2024).

UK Research and Innovation (2023). Open Access Policy.

<https://www.ukri.org/publications/ukri-open-access-policy/uk-research-and-innovation-open-access-policy/> (Hämtad 11.6.2024).

Bilaga 1: Arbetsgrupp

Patricia Berg, Svenska litteratursällskapet i Finland
Tiina Jounio, Uleåborgs universitet
Kimmo Jylhä, Vastapaino
Leena Kaakinen, Gaudeamus
Mari Katvala, Uleåborgs universitet
Kirsi Keravuori, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
Mervi Kivirinta, DIAK
Riitta Koikkalainen, Nationalbiblioteket (ordf. 2024–)
Kalle Korhonen, Konestiftelsen
Simo Kyllönen, Helsingfors universitet
Mikael Laakso, Hanken
Hanna Lahdenperä, VSD (sekr. 2024–)
Ari Muhonen, Östra Finlands universitet
Susanna Nykyri, Tammerfors universitet, Tampere University Press
Pekka Olsbo (ordf. –2023), Jyväskylä universitet
Markku Roinila, Helsingfors universitet
Tomi Rosti, Östra Finlands universitet (ordf., 2024–)
Sami Syrjämäki (sekr. –2023), VSD
Jennica Thylin-Klaus, Svenska litteratursällskapet i Finland
Marko Tikka, Tammerfors universitet
Anna-Maija Tuuliainen, Jyväskylä universitet
Saija Vanhanen, Åbo yrkeshögskola
Jussi Varkemaa, Finlands Akademi
Anna-Mari Vesterinen, Helsinki University Press
Johanna Vuorelma, Helsingfors universitet
Esa Väliaverronen, Helsingfors universitet
Jussi Ylikoski, Åbo universitet